

השיעור השבועי

גליון מס' 561

כתב וערך השיעור:
הרב דכיר פרץ שליט"א

ערב ראש השנה

והדלקת נר יום טוב

תענית בערב ראש השנה. אכילה אחר שינת קבע בלילה. שכח ובירך על מאכל בתענית. המתנת שש שעות בין בשר לחלב. ביטול מנהג באופן חד פעמי. נטל ידים על דעת לאכול כביצה פת ונמלך. אשה ששנה אחת לא יכולה לשמוע שופר. על מה מועילה ההתרת נדרים. הדלקת נרות יו"ט. כיבוי התאורה ע"י שיעון שבת לצורך הדלקת נרות יו"ט שני. תוספת אורה

שזקן או חלש פטור מלהתענות, ואפילו היה רגיל להתענות כשהיה בריא, פטור. וגם מלשון מרן שכתב "נוהגים" משמע ממידת חסידות ולא חיוב.

אכילה קודם עמוד השחר

ד. כתב הרמ"א (סי' תקפ"א סעיף ב) שרבים מתענים בערב ראש השנה, ואוכלים קודם עמוד השחר אפילו לא עשו תנאי, כי מאחר שנוהגים לאכול לפני הצום, נחשב להם כאילו התנו. והעיר הבאר היטב (סי' יב) מדברי הזוהר והאר"י שאוסרים לאכול בלילה, כל שעלה לישון שינת קבע. אבל השבות יעקב (ח"ג סי' נא) - לפני כשלוש מאות שנה - השיג עליו, שהלכה כהפשוט ומותר לאכול בלילה, שכן משמע בבבלי³ (תענית יב), וכן מפורש בירושלמי (פ"ק דתענית סה"ד) שמותר לאכול אחר שעושה תנאי שדעתו לאכול כשיתעורר באמצע הלילה. גם היעב"ץ (ח"א סי' מד) כתב, שבמקום שהמקובלים כותבים שלא כדברי הפוסקים, הלכה כהפוסקים, משום שאפילו אם היו הפוסקים רואים דברי המקובלים שכתבו דבריהם על פי סתרי תורה, לא היו חוזרים בהם.

מוטב שלא יתענה

ה. חידש מרן זצ"ל בספריו (חזו"ע ימ"נ עמ' נ), שמי שצריך לאכול לפני עמוד השחר, ואם לא יאכל לא יוכל להתענות, עדיף שיעשה התרה על מה שקיבל עליו להתענות בערב ראש השנה, מאשר שיעבור על דברי הזוהר, שהוא כעובד ע"ז וכאילו מעונן ומנחש, ולכן לא יתענה כלל, ולא יכנס במחלוקת הזוהר עם הירושלמי, כי בלאו הכי תענית זו רק ממידת חסידות⁴, בפרט שיש אומרים שאין להתענות כלל כמובא לעיל. מרן זצ"ל אף פעם לא נהג להתענות בערב ראש השנה, וגם ביום פטירת אב ואם⁵, כי ממעט במלאכת שמים, באופן טבעי לא יכול ללמוד כמו כשאוכל

כד. וכן חזנים שהולכים עם מצנפת שחורה וגלימה שחורה, האם עוברים על חוקות הגויים, כי כך הולכים הכמרים, או לא (שם סי' כה אות ז).

³ כשיש מחלוקת בבבלי וירושלמי הלכה כמו הבבלי, ואם אין גמרא מפורשת תופסים כמו הירושלמי, וגם כשיש זוהר נגד התלמוד, הלכה כמו התלמוד, ואף שהזוהר חבירו התנא רבי שמעון בר יוחאי, הלכה כמו התלמוד בבלי.

⁴ לא צריך לקבל את התענית בתפלת מנחה שלפניה, כי רבים נוהגים אותה, כך כתבו המשנה ברורה (פ"ק טז) והפך החיים (אות סב). אבל כמה שהיא נפוצה, היא בגדר מידת חסידות בלבד.

⁵ בשנה הראשונה לפטירת אביו מרן הלך לקברו, נתקל באבן ונפל, ואמר: משמים רומזים לי שיתר טוב שאשב בבית ואלמד ואכתוב תשובות, מאשר לעלות להר המנוחות. ואכן מאז לא עלה ביום השנה, משום שמבטל תורה דברים.

תענית בערב ראש השנה

א. יש מחלוקת בראשונים האם מותר להתענות בערב ראש השנה או לא. בספר הגהות מנהגים (עמ' ז) - אחד הראשונים - כתב, יש מקומות שאין מתענים בערב ראש השנה, משום חוקות הגויים - "ובחוקותיהם לא תלכו" (ויקרא יח, ג) - שמתענים בערב יום חגם, ועוד שיום לפני ראש השנה נראה שאסור בתענית. גם מהר"ם בן זרח - תלמיד הרא"ש, לפני כ-700 שנה - כתב בספר צידה לדרך (דף קיד), שיש להרבות שמחה בערב ראש השנה, להודיע כי הקב"ה ידון אותנו במידת הרחמים, כי חפץ חסד הוא. "אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחי"ה" (יחזקאל לג, א). וזהו כנגד המתענים בערב ראש השנה, וכן כתוב במדרש, לכבדו ולענגו. זאת אומרת שיש לאכול בערב ראש השנה ולא להתענות. וכן הביאו כמה אחרונים.

אין לחוש

ב. אבל לעומתם בספר המנהיג (ריש הל"ה) - אחד מהראשונים - כתב, שיש נוהגים להתענות בערב ראש השנה. ובשלחן ערוך (סי' תקפ"א ס"ב) כותב סעיף קצר: נוהגים להתענות ערב ראש השנה. ולא בא לומר שצריכים להתענות, אלא לצייין שיש נוהגים כך, וכשיש סיבה להתענות אין לחוש לאיסור חוקות הגויים, וכמו שכתב מהר"ק - רבי יוסף קולון (שרש פח) - העתיקו הבית יוסף (יו"ד סי' קעח) - שכל דבר שיש בו סיבה וטעם, למרות שהגויים עושים כן, אין בזה איסור "ובחוקותיהם לא תלכו".² וגם בערב ראש השנה, מתענים כדי לחזור בתשובה, להרבות זכויות, למעט תאוות העולם הזה, וכיון שיש סיבה, איסור חוקות הגויים, ולכן מרן הביא את המנהג הזה.

אשה או זקן

ג. המשנה ברורה (פ"ק טז) כתב שמנהג זה שייך גם בנשים, וכן מגיל בר מצוה ולמעלה. וכתב עוד (פ"ק יט), וכן כתב הבן איש חי (ש"א בהקדמה לפ"ר נציבים),

¹ מדברי הרב מרדכי נויגרשל שליט"א: ברשות מרן הראשון לציון שליט"א. אני חוזר על התנצלותי, הייתי שמח ורוצה לשבת כרגיל ולשמוע את השיעור עד הסוף, אבל היום אחינו האשכנזים מתחילים סליחות ואני צריך לצאת יותר מוקדם. נאחל לכולם שנה טובה, כתיבה וחתימה טובה, וכמובן לעטרת ראשו מרן הראשון לציון, שהקב"ה יאריך ימים על ממלכתו.

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך להגאון הרב מרדכי נויגרשל, פה מפיק מרגליות. אנחנו מכירים אותו עשרות בשנים, בן פורת יוסף, הוא מחזק הרבה את הציבור בהשקפה. שימשיך עוד לעשות כהנה וכהנה, יזכה להגדיל תורה ולהאדירה.

בשבוע הבא מוצאי ראש השנה לא יתקיים שיעור, ובשבוע שלאחריו במוצאי שבת שובה, יגיע הרב בידרמן, זה כבר מסורת, התקשרנו אליו השבוע ואמר חיכיתי לטלפון, הוא מגיע לכאן בשמחה.

² כגון מה שיש שלוקחים את המטה של הנפטר על עגלה עם סוס, או נותנים זר פרחים על ארון המת, האם יש בזה אסור משום חוקות הגויים (יב"א ח"ג ח"ד סי')

ושותה כוס קפה וכדומה. לכן מי שהוא חלש, שלא יתענה בערב ראש השנה, ורק מי שיש לו כוח ולא מפריע לו ללימוד, שיתענה.

שבת ובירך

ו. מה הדין במי שהתענה בערב ראש השנה, ושכח שהוא בתענית, לקח כוס תה ובירך "שהכל נהיה בדברך", והעירו לו, אתה בתענית! האם יטעם או לא? מרן זצ"ל (יב"א ח"י ח"א ח"י ס' מא, ועוד) כתב בכמה דוגמאות, כיצא בזה שתמיד יבדוק מה יותר חמור. למשל, אם שכח שהגיע זמן תפלת שחרית - עמוד השחר, ובירך על מאכל, יטעם, כי האיסור לאכול לפני התפלה הוא דרבנן, ואילו ברכה לבטלה לדעת הגאונים (שערי תשובה סימן קטו, ובשור"ת תמים דעים ס"ס רכז) והרמב"ם (פ"א מהלכות ברכות ה"ו), הוא איסור דאורייתא. דלא כדעת החזו"ן איש (או"ח סימן קלז אות ה) בדעת הרמב"ם שהוא איסור דרבנן. ומרן זצ"ל (הל"ע ח"י ע"ב) העיר על החזו"ן, שהרמב"ם בתשובה (פאה"ד סי' קה) כתב מפורש שברכה שאינה צריכה "איסורא דאורייתא הוא". ומרן זצ"ל (יב"א ח"א ח"א ח"י ס' לט אות ז, ח, ועוד) הביא עוד ראשונים שכך דעתם. וכן דעת השלחן ערוך (סימן רטו סעיף ד). לכן אם היה איסור טעימה קודם התפלה מדאורייתא, היינו אומרים שב ואל תעשה עדיף, אבל מאחר שלהלכה איסור זה מדרבנן, יטעם קצת ויתקן את איסור ברכה לבטלה דאורייתא. וכן בתעניות כגון י"ז בתמוז ועשרה בטבת, ואפילו בתשעה באב, מי ששכח ובירך שהכל על משקה או על מאכל, אם יטעם יעבור על דרבנן, ואם לא יטעם יעבור על איסור דאורייתא של ברכה לבטלה, לכן יטעם. והוא הדין למי שבירך לפני קידוש או הבדלה, שיטעם ויעבור על דרבנן, ולא על דאורייתא. חוץ ממואכל איסור או שאוכל באיסור ביום הכיפורים.

דין נדר

ז. ובנידון שלנו במי שרגיל להתענות בערב ראש השנה, אם יטעם יעבור על מנהגו להתענות, ואם לא יטעם יעבור על דאורייתא של ברכה לבטלה, לכן יטעם מעט שלא תהיה ברכתו לבטלה. אמנם באו עורכי הספר אור לציון ח"ה (פרק יט סעיף יא), וכתבו לחלוק על מרן זצ"ל, וטענו לכאורה טענה חזקה, כי מי שרגיל להתענות בערב ראש השנה, אצלו זה כמו נדר, וכמו כל מנהג טוב שנהג ג' פעמים ולא אמר בלי נדר, שאם רוצה לבטלו צריך התרה. וכאשר בטעות בירך על מאכל, אם יטעם יעבור על דאורייתא, וגם ברכה לבטלה דאורייתא, ולכן שב ואל תעשה עדיף. אותו דבר כתב לגבי מי שאכל בשר - כמוהו בשר חלק - שאסור לו לאכול חלב עד שש שעות⁶, וטעה ואחר חצי שעה או שעה בירך על שוקולד חלבי, כתבו באול"צ שלא יטעם. ודלא כמרן זצ"ל (יחוד דעת ח"י ס' מא) שכתב שיטעם מעט. בואו ונראה יחד מי צודק.

המתנת שש שעות

ח. בגמרא חולין (קה), אמר מר עוקבא, אנא חלא בר חמרא - חומץ בן יין - לגבי אבא, אבי היה ממתינ' אחר אכילת בשר עד שיעברו עשרים וארבע שעות כדי לאכול מאכלי חלב, אבל אני אוכל בסעודה זו בשר, ובסעודה הבאה חלב. לדעת בה"ג (הובא בתוס' חולין קד: ד"ה עוף) - מראשוני הראשונים - אחר נטילה וקניוח יכול לאכול חלב, וגם התוס' (קה. ד"ה לסעודתא) כתבו שאחר סילוק שלחן וברכת המזון יכול לאכול חלב. אולם דעת הר"ף (שם), הרמב"ם (פ"ט מהל' מאכ"א הכ"ח) והרא"ש⁷ (חולין פ"ח סימן ו) ועוד הרבה ראשונים, שמסעודה לסעודה היינו כמו שש שעות, להרמב"ם (ס"פ מהלכות מאכלות אסורות) משום שהבשר נכנס בין השיניים ואחר שש שעות נעשה כפרש בעלמא, ולרש"י והרא"ש (חולין קה). משום שדרך הבשר למשוך טעם במשך שש שעות. וכן פסק מרן השלחן ערוך (יו"ד סי' פט ס"א) שצריך להמתין שש שעות. וגם רוב האשכנזים מחמירים להמתין שש שעות, אף שהרמ"א והגר"א (סי' פט ס"א) כתבו שהמנהג להמתין שעה אחת בלבד, אבל כבר כתב

⁶ לפעמים כשאין אפשרות אחרת כגון בסדרי הישיבות, מקילים לאכול חלב אחר חמש שעות וחצי, כי הרמב"ם (פ"ט מהלכות מאכלות אסורות הכ"ח) כתב "כמו שש שעות", ואז לא היה מצוי שעון לכל אחד, היה רק במרכז העיר כמו שיש במחנה יהודה, ובכל מקום בש"ס חצי שעה נחשב סמוך (רשב"ם פסחים קז: (יב"א ח"א ח"י ד"ד ס"ס ד).

⁷ כשהייתי יושב עם מרן זצ"ל להגיה את ספרי הילקוט יוסף, היה אומר לסדר את הפוסקים לפי סדר הדורות, הר"ף הרמב"ם והרא"ש.

הש"ך (סק"ח) בשם מהרש"ל (ביש"ש פ"ח דחולין סימן ט), שכל מי שיש בו ריח של תורה צריך לחכות שש שעות, ומי יאמר על עצמו אין לי ריח של תורה? על כל פנים כל האיסור בזה מדרבנן, כי מדאורייתא אסור רק בשר בחלב יחד, דרך בישול (חולין קח). ומחדשים עורכי הספר אור לציון, שמי שנהג מגיל בר מצוה ג' פעמים להמתין שש שעות, נחשב כמו נדר, וכיון שהאיסור לעבור על נדר הוא מדאורייתא, אם בירך על מאכל חלבי תוך שש שעות, לא יטעם, ושב ואל תעשה עדיף.

ביטול מנהג

ט. אולם לא יתכן שגברא רבה כוונתה יאמר דברים אלו, הדנה בגמרא (נדרים טו). אמרו, ומי איכא בל יחל מדרבנן? אין, והתניא - בניחותא - דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור, אי אתה רשאי להתירם בפניהם, שנאמר "לא יחל דברו" (במדבר ל, ג). וכתב הרא"ש (נדרים פא:), שהאיסור לעבור על מנהג טוב שנהגו בו איסור - כגון שנהג ג' פעמים לקום ולהתפלל בנץ חמה או ללכת למקוה - הוא מדרבנן. הפלא היותר גדול, מה שכתב האור לציון שהמתנת שש שעות זהו מנהג שדינו כנדר, בבית יוסף (סי' קעג ד"ה כתב בה"א) הביא את דעת עמודי ההוראה, הר"ף הרמב"ם והרא"ש ועוד, שזה מן הדין להמתין שש שעות, ולא מתורת מנהג. ומה שהוסיף הבית יוסף וכן נהגו להמתין שש שעות, אין הכוונה שמחמירים רק מצד המנהג, אלא שכך הדין הגמור, בתוספת שגם מנהג העולם כן, ואיך כתבו באור לציון שזה מתורת מנהג.

ביטול חד פעמי

י. יותר תמוה, שהרי המבטל מנהגו באופן חד פעמי - וכגון בנידון שלנו שרגיל להתענות בערב ראש השנה, ורק השנה שכח ובירך, ואחר שיטעם ימשיך להתענות, ובשנים הבאות יחזור למנהגו. או שרגיל לקום ולהתפלל בנץ או ללכת למקוה, ולא אמר 'בלי נדר', ויום אחד לא הרגיש טוב ולא יכול - לא צריך התרה. כך כתב הדגול מרובה (יו"ד סי' ריד) וכן הפתחי תשובה (רי"ס ריד), רבי יהודה עייאש - היה בדורו של החיד"א - בספר מטה יהודה (סי' תקנא ס"ג), הגאון מליסא בדרך החיים - הובא בשער הציון (סי' תקפא ס"ק ל), רבי ישמעאל הכהן בשו"ת זרע אמת (ח"א ח"א ח"י ס' עה, וח"ג ס' מוח) - לפני כ- 250 שנה - רבי יוסף שאול נתנון בעל שואל ומשיב ביד שאול (סימן ריד), מהר"ש ענגיל (חלק ז סימן ג), החתן סופר (סימן ג) ועוד - להקטן אחרונים גדולי עולם, הביאם מרן זצ"ל בספריו (יב"א ח"ב ח"א ח"י ס' לאות ט, חיו"ד סי' ה אות ה, ח"י חיו"ד סי' נח על ח"ב יא וח"ד יד. יחוד"ח ח"ב ס' ע). וגם מי שבירך על מאכל חלבי תוך שש שעות לבשר ונצרך לטעום, לא נחשב שעובר על נדר, כי דעתו להמשיך במנהגו להמתין שש שעות.

חשב לאכול כביצה

יא. יותר תמוה, מה שכתבו העורכים לדמות לדברי הריטב"א בחולין (קו:), לגבי נטילת ידים, שאם אוכל פחות מכזית לא צריך ליטול ידים - המשנה ברורה (סי' קנח ס"ק) כתב שלכתחילה נכון להחמיר, אבל קיבלנו הוראות מרן שלא מצריך ליטול - ואם אוכל כזית - 27 גרם - נוטל ידים בלי ברכה, ואם אוכל כביצה - בלי קליפתה, כ- 50 גרם (הל"ע ח"א ח"י ע"ב שטו) - נוטל ידים עם ברכה. וכתב הריטב"א, שאם נטל ידים עם ברכה על מנת לאכול כביצה פת, ואכל הרבה קוסקוס⁸ ושב, לא צריך לאנוס את עצמו ולאכול כביצה, ואין ברכתו לבטלה, כי העיקר שבשעה שנטל ידיו חשב לאכול כביצה.⁹ אין חולק על הריטב"א, והאחרונים מיישבים את דברי הש"ע (יו"ד סי' שלא סעי' מוח) והרמ"א (יו"ד סי' שכג ס"א) לגבי הפריש חלה ונמלך על פי דברי הריטב"א. וכתבו באור לציון, שגם כשבירך על חלבי או כשבירך בתענית בערב ראש השנה, היה בדעתו לאכול, ולכן כשנזכר שאסור לו לאכול, גם אם לא יטעם אין ברכתו לבטלה.

⁸ כשהייתי בג'רבה הביאו לי צלחת גדולה מלאה קוסקוס וירקות, אכלתי מעט, והם נפגעו, למה לא גומר... נזכרתי בדברי החיד"א (במעגל טוב עמ' 55) שביקר בתוניס והביאו לו הרבה קוסקוס...

⁹ הבן איש חי (ש"פ פ"ר שמיני אות א) כתב, שאם לא יכול לאכול כביצה, לפחות אכל כזית. וזה לא מדויק, כי כל אחד יבדוק את לשון הריטב"א שהוא מקור הדין, ויראה שכתב, שאפילו לא אכל כלל אין ברכתו לבטלה. וגם זיל בתר טעמא, העיקר שבשעה שבירך חשב לאכול כביצה, ומה מוסיף שיאכל כזית. לכן מי שיש לו ספר בן איש חי בבית יכתוב בצד, לאו דוקא כזית, ואפילו פחות (הל"ע ח"א ח"י ע"ב שטז).

מעשה ותנאי

יב. אבל זה פלא פלאים, וברור שמה שכתבו כן באור לציון, 'לאו מר בריה דרבינא חתים עליה', מה זה דומה, הריטב"א מדבר באופן שקיים את מעשה המצוה ונטל ידיו, ורק אחר כך את התנאי לאכול כביצה לא קיים, אבל אם בירך על מאכל ולא יטעם ממנו, ברור שזו ברכה לבטלה, וכמו שדנו בירושלמי (ברכות פ"ו ה"א) לגבי מי שהחזיק תורמוס בידו ובירך כברכתו, והתורמוס החליק ונפל, שברכתו לבטלה, והפוסקים דנו אם יועיל לטעום מפרי אחר שהיה לפניו או במטבח (עיין ש"ע סי' ר"ט ו' ס"ו). וכן אדם שבירך "שהכל" על כוס מים, והכוס נשבר והמים נשפכו, זו ברכה לבטלה, אף שבשעת הברכה היה שדעתו לשותות את המים. ודברי הריטב"א לנידון שלנו "לא קרב זה אל זה כל הלילה" (שמות י"ד, כ). באור לציון כתבו ארבע סברות, ובמחילה מכבוד העורכים, הכל לא נכון, הם תלו בוקי סריקי באדם כזה גדול, מגדולי הדור שלנו, וכי לא ראה דברי הרא"ש שזה מדרבנן, אטו לא ראה בית יוסף בשם עמודי ההוראה ועוד, שזה מן הדין ולא מנהג בעלמא, אטו לא ראה נודע ביהודה וסיעתו, ובעיקר היאך מדמה נידון זה להריטב"א. מי שדואג לכבודו של האור לציון יודה שבספר זו יש הרבה דברים שהעורכים כתבו סתם. ומרן זצ"ל שכתב כן (יב"א ח"ט חא"ח סי' ס"ט קח, ח"י חו"מ סי' א), אהב את חכם בן ציון מאד ורצה להגן עליו, וכתב שתלמיד טועה ברבו תולה, ויתכן שחכם בן ציון דיבר בדרך פלפול, ולא הבינו לגמרי, ולכן כתבו דברים לא נכונים. למסקנא מי שמתענה בערב ראש השנה ובירך על מאכל, יטעם, כי עדיף שיעבור על דרבנן, ולא על איסור ברכה לבטלה דאורייתא.

לא יכולה לשמוע שופר

יג. לפי דברי הפוסקים הנ"ל שמי שנצרך לעבור על מנהגו הטוב באופן חד פעמי, לא צריך לעשות התרה, אשה שנהגה לבוא לבית כנסת לשמוע קול שופר בכל שנה ושנה בראש השנה, אם יש לה תינוק תישאר בבית, כי אם תביא אותו ויצר, לא נדע אם זה קול השופר או קול התינוק... אבל אשה שחיתנה את כל הילדים, כתב מהרי"ל (הל' שופר) שנשים מחייבות את עצמן בשופר - כיוצא בזה כתב המגן אברהם (סי' תפ"ט ס"א) לגבי ספירת העומר - ולמרות שהיא מצוה שהזמן גרמא, באות לשמוע קול שופר. והנה שנה אחת לא הרגישה טוב, ולא יכולה לבוא לבית הכנסת, האם צריכה התרה? לא, ואף שזה מנהג טוב שנהגה בו לפחות שלש שנים, אפילו הכי, כיון שמבטלת אותו לזמן, שנה או שנתיים, ואחר כך חוזרת למנהגה, לא צריכה התרת נדרים. אם תרצה תסמוך על התרת הנדרים שעושים בערב ראש השנה, ותשמע מההתרה שעושים כאן ומעבירים דרך הלויין או הרדיון, וזה מועיל. רק התרת נדרים ממש לא מועיל דרך הלויין.

התרת נדרים

יד. התרת הנדרים הזו לא מתירה את הנדרים שידע שנדר ואמר: אני נודר כך וכך, אלא ילך לחכם שימצא לו פתח וחרטה, ויתירו לו. היה עקשן אחד ששאלו אותו, אם היית יודע כך וכך היית נודר? כן, ואם כך וכך היית נודר? כן. עד שהרב כעס עליו, וכאן כבר היה לו פתח: אם היית יודע שכבודו יעס לא היית נודר... ואם נהג מנהג טוב ג' פעמים ולא אמר בלי נדר, לזה בשעת הדחק מועיל התרת הנדרים. אחד הטעמים שעושים התרת נדרים, הוא על פי דברי הוזהר הקדוש (פרשת פקודי דמ"א ע"ב), שמי שנתחייב נידוי או נזיפה בבית דין של מעלה, ארבעים יום הוא נקרא נזוף, ותפלתו לא מתקבלת ח"ו. ואפילו נידוהו בחלום צריך התרה (נדרים ח. ש"ע סי' של"ה). וגם לזה מועיל התרת הנדרים.

עשרה מתירים

טו. לכתחילה עושים את ההתרה בעשרה, אבל אם יש שם בסך הכל עשרה או חמשה עשר איש, יושיבו שלשה מתירים, והשאר יעמדו

¹⁰ לדעת רבא (נדה מח): אם הגיע לגיל בר מצוה חזקה שהביא ב' שערות, אבל להרבה פוסקים לא סומכים על חזקה דרבא דאורייתא, כך כתב המגן אברהם (רי"ט לט, וסימן נה סק"ז, וסימן קצ"ט סק"ז, וסימן רע"א סק"ג), וכך פסק המשנה ברורה (סימן תקפ"ט סק"ב). אם כי מרן זצ"ל בספריו האחרונים (חזו"ע ימים נוראים עמ' קכז, ועוד) כתב להקל אף במילי דאורייתא, ורק בחליצה מחמירים, מפני החומרא להתיר אשת איש לעלמא וגם יש לה חזקה איסור, והביא כמה ראשונים ומהם הריב"ש (סי' ס"ט).

לפניהם. ויש לשאול, איך עושים התרה בפני עשרה, והלא אין בית דין שקול (סנהדרין ב' רע"ב ועוד)? הגאון רבי עקיבא איגר (מהדו"ק סי' עג) דן בתשובה לגבי אדם שרצה להתיר את נדרו בפני שלושת דיני העיר, וצריך לפחות אחד מהדיינים ידע מה נדר, אבל הנדר היה מאוד אישי שלא רצה לגלותו לאף אחד, ונתן אמון רק בנער אחד צעיר כבן 15 בלי חתימת זקן, חזקה שהביא ב' שערות¹⁰, ורוצה לגלות רק לו. כתב רבי עקיבא איגר, כיון שלומר את הנדר לאחד הדיינים זה דין דרבנן, שיאמר לאותו נער מה נדר, ויצרפו את הנער לשלושת הדיינים, וכך יתירו לו. ולכאורה איך יתיר בפני ארבעה, והרי אין בית דין שקול? וכן, אפשר שבתוך המתירים יהיו קרובי משפחה, אחים או אב ובנו, בשונה מדיינים שאסור שיהיו קרובים, אבל בהתרת נדרים אף פעם לא שמענו ששואלים, אתה קרוב שלו? רק בחופה שואלים... וכן עושים התרת נדרים גם בלילה, בשונה מדין שעושים רק ביום שנאמר (יזמיהו כא, יב) "דינו לבוקר משפט". אמאי?

אין טענות

טז. עמד על כך הגאון הרב ז'לטי¹¹ במשנת יעבץ (מועדים סימן נג), וכתב, שיש הבדל בין התרת נדרים לשאר דינים, כי בחושן משפט דיני טוען ונטען, אם בא אחד ואומר, אני עושה זפת לגג, וההוא שגר בקומה הראשונה לא רוצה להשתתף בתשלום, בדברים האלו אנו אומרים זהו 'מנהג המדינה', וצריך לשלם, ולזה אמרו שאין בית דין שקול. וכן אם האשה תובעת את הכתובה, והבעל טוען טענות להיפטר, לזה אמרו אין בית דין שקול, ויבוא השלישי ויכריע. הרמב"ם (הלכות סנהדרין פ"ב הלכה יג) כתב: אף על פי שבית דין של שלשה בית דין שלם הוא, כל זמן שהן רבים הרי זה משובה, ומוטב שיחתך הדין באחד עשר יותר מעשרה. וכן כתב בשלחן ערוך (חו"מ סי' ג"ד). ובנושאי כלים על הרמב"ם ובסמ"ע שם כתבו, דלא דוקא בעשרה, דהא אין בית דין שקול. אבל בהתרת נדרים לא שייך טענות, וכשיש פתח וחרטה אומרים לו: מותרים לך, מותרים לך. ולכן מועיל בית דין שקול. תמיד כשהיינו עושים התרה אצל מרן, היה מקפיד שעשרה אחדים ישבו, ועושים התרה.

נרות יום טוב

יז. נאמר עוד הלכה, בערב ראש השנה מדליקים נרות בברכה, והשנה שחל בשבת, מדליקים בערב שבת, ובלי לראש השנה השני, שהוא מוצאי שבת, ימתינו לזמן רבינו תם, וידליקו הנרות על ידי העברה מאש לאש, לפני הקידוש שעושים יקנה"ז - יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן. ונחלקו הפוסקים בדין הדלקת נר יום טוב. הארחות חיים (הל' הדלקת הנרות בע"ש והל' הדלקת הנרות של י"ט, אות א) הביא שיש אומרים שאין לברך על הדלקת נר של יום טוב, והטעם משום דמה שבשבת מדליקים נרות, כי חוששים שלא ישב בחושך, "ורשעים בחושך ידמו" (שמואל א' ב, ט), ויבטל עונג שבת, ולכן תיקנו שידליק נר, "ותנח משלום נפש" זו הדלקת הנר (שבת כה). אבל ביום טוב, גם בלילה אפשר להדליק על ידי העברה מאש לאש, ולא צריך תקנה להדליק בערב יום טוב. וכן הוא בספר מושב זקנים (תשי"ט, עמ' שצג) לבעלי התוס', ובתוס' חכמי אנגליה (פסחים נג).

להקת ראשונים

יח. בשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סימן ער) - לרבי יחיא צאלח, גדול חכמי תימן לפני למעלה ממאתים שנה - למד מדברי הרמב"ם שלא הזכיר הדלקת נרות בהלכות יום טוב, אלא רק בהלכות שבת, דמשמע שאין מצוה להדליק נרות ביום טוב. אבל רבו רבי דוד משרקי בעל שתילי זיתים הזהב - תלמידו הפעולת צדיק כתב עליו (בה"ב סימן עו) שהיה "רב של דור", כלומר גדול הדור - בשו"ת רביד הזהב (סימן כו), כתב שצריך להדליק נרות גם ביום טוב. שהרי הרמב"ם כתב שכל דיני כבוד ועונג, שבת ויום טוב שווים, וסמך

קפב, מהרי"ק (בתשובות החדשות סימן מז), מהרי"מ"ט (ח"א סימן מא ונ"א) ועוד, שכתבו שחזקה דרבא היא חזקה אלימותא (השיעור השבועי תשפ"ד פר' כי תצא אות כא).

¹¹ היה רבה של ירושלים לפני כארבעים וארבע שנה, והיה גאון עצום, מדהים, חיבר ספר משנת יעבץ שלשה כרכים, על יורה דעה, חושן משפט ואורח חיים. ספר מאוד יפה, תענוג לקרוא! מרן זצ"ל היה מגדיר אותו, שהוא כמו מהנדס, מקשה קושיות רבות, ובתירן אחד מפיל את כל הקושיות. מומלץ לבני תורה להשיג את הספר הזה וללמוד בו.

על זה. וכך סוברים ראשונים רבים, מהם הראב"ה (ח"א סי' קצט), האור זרוע (ח"ב הל' ערב שבת סי' יא), הגהות מיימוניות (פ"ה מהל' שבת אות א), המרדכי (פרק במה מדליקין סי' רצד), הרוקח (ס"ס שב), האגודה (יומא פרק יו"ב), הר"ה (שבת פ"ב ד"ה מתני' אין מדליקין בשמן שריפה), לקט יושר (עמ' מט) ועוד, שחכמים תיקנו להדליק נרות בברכה גם ביום טוב, ולא פלוג רבנן, ואף שאפשר להעביר מאש לאש בלילה, אבל תיקנו כן משום שבעצם ההדלקה יש כבוד יום טוב. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן רסג ס"ה, וסימן תקיד ס"א), כרוב הראשונים.

קמא קמא בטיל

יט. התימנים בתימן, חלקם היו נוהגים כמו הפעולות צדיק וחלקם כמו רביד הזהב, אך לאחר שבאו לארץ, כתב מרן הבית יוסף בספרו אבקת רוכל (סי' ריב) ש'קמא קמא בטיל', דהיינו שהישוב היהודי במאות שנים האחרונות היה רובו ככולו ספרדים, והעולים אחריהם האשכנזים - מזמן תלמידי הגר"א, רבי ישראל משקלוב ועוד - וכל שכן התימנים, באו בקבוצות, והם מתבטלים למתיישבים הראשונים. אלא אם כן הם קהילה גדולה שבאו יחד עם בית דין, כמבואר באבקת רוכל במקום אחר (סי' לב). אבל העולים המרוקאים, התוניסאים, וכן התימנים שעלו בעליית מרבד הקסמים כ- 54,000 נפשות, התבטלו למה שנהגו כאן. הם לא באו מעיקרא עם בית דין, אחר כך הקימו בית דין, לכן תמיד מרן זצ"ל היה מדבר שיעשו כולם בענייני הלכה כמו השלחן ערוך, ורק מנגינות או מבטא התפלה יעשו כמנהגם. הרא"ה - הרב קוק כתב בהסכמה לספר משפטי עוזיאל שהמבטא התימני הכי טוב, בזה ימשיכו מנהגם, אבל בענייני הלכה יעשו כמנהג ארץ ישראל, וכדעת המרא דאתרא מרן הבית יוסף. זו הדעה של מרן זצ"ל, אף שמרן הבית יוסף לא היה משפחה שלו¹², אבל כל גדולי הדורות כתבו שקיבלנו הוראות מרן.

עורי צפון ובראי תימן

כ. {ומצינו לכמה פוסקים מחכמי תימן שכתבו שגם בתימן עשו הכל כדעת מרן השלחן ערוך. וכ"כ בשו"ת רביד הזהב (סימן כו) בתשובה מבנו של הרב המחבר רבי יחיא משרקי, שאף שבדורות הקודמים החמירו שלא לאכול חמאה של גויים בפסח, משום שנהגו כדעת הרמב"ם דחמץ בפסח חוזר ונייעור, בדורות אלו ובדורות שקדמו לנו הולכים בעקבות הוראות מרן ז"ל, וכמו שאמרו לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו, ואף על גב דתימן אתריה דהרמב"ם, מכל מקום פשוט המנהג לפסוק כדעת מרן בכל מקום, שהוא רבן של כל בני הגולה, וכמו שפשוט כן המנהג במצרים ובארץ הצבי ובמערב שכולם אתריה דהרמב"ם ניהו, ואעפ"כ הולכים אחר פסקי מרן והכרעותיו. ועיין בספר אוצרות תימן (תשובות ופסקים ח"א בצוהר לתיבה שם) שכתב שרבני תימן קיבלו עליהם דעת השלחן ערוך. וכן אמרו משמו של הגאון רבי יוסף צוביירי מח"ס ויצבור יוסף בר, שאמר שבתימן היו כל הרבנים מורים הלכה כהוראות ספר רביד הזהב, שהיה מורה ובא רק כדעת מרן הש"ע. וכן כתב בספרו ויצבור יוסף בר (ח"ב עמ' קט) כי מלפני כ-400 שנה כאשר הגיעו לתימן מחזורי תפלות, וגם ספרי פוסקים שדיברו על ענייני מנהגי התפלה, בהגיע אליהם ספרי מרן הקדוש בית יוסף ושלחן ערוך, אז החלו כולם בהדרגה להחזיר כמה מנהגים כפי שהיו בידי אבותם הקדמונים, בבחינת החזרת עטרה ליושנה. ע"ש. והן אמת שתלמידו מוהר"ץ בשו"ת פעולת צדיק כתב בכמה מקומות שבתימן לא נהגו בכל כדעת מרן, אלא כדעת הרמב"ם, וכן הוא בתשובתו בחלק ב' (סימן קפ וסימן תא), שבתימן קיבלו עליהם הוראות הרמב"ם. אמנם הויכוח בין רבני תימן הנ"ל הוא בעודם במקומם בתימן, בחצריהם ובטירתם, אבל אחר שעקרו ממקומם ובאו לשכון כבוד בארצנו הקדושה לצמיתות, על מנת שלא לחזור לתימן, שורת הדין נותנת שינהגו ככל תושבי ארץ ישראל בכל ענייני איסור והיתר ושבת, ויכולים אף להקל כדעת מרן, וכדין ההולך ממקום

¹² מרן הבית יוסף מספר בשו"ת שלו כמה רדיפות סבל, ורדפו אותו חכמים, לא סתם אנשים. נזכרתי בדברי החיד"א (נחל קדושים בראשית טו, יז) שמי ששמו 'יוסף' גימטריא 'קנאה', מקנאים בו.

¹³ בתי מלון שמניחים מגש בלובי, וכולן מדליקות שם נרות שבת, מי שבאה ראשונה הדליקה, וכל השאר שמדליקות אחריה, לדעת מרן פשוט שעושות ברכה לבטלה. וגם לפי הרמ"א שמברכים על תוספת אורה, כתב המשנה ברורה (ס"ק לו)

שנהגו למקום שלא נהגו שלא על מנת לחזור. בצירוף דעת הסוברים שאף בתימן נהגו כדעת מרן. למסקנא במוצאי שבת הבאה, אחרי שיצא זמן רבינו תם, ידליקו נרות יום טוב בברכה, ויעשו כולם אגודה אחת כדעת מרן.

שעון שבת לכיבוי האור

כא. יש כאלה מתחכמים, ואומרים שצריך להכין שעון שבת שיכבה את האור בצאת הכוכבים ביום השני של ראש השנה, שרק בחושך יוכלו לברך על הדלקת הנרות, שהרי רק המהר"ל (סי' נג) כתב שמברכים על תוספת אורה, וכתב הרמ"א (סי' רסג ס"ח) שכך מנהג האשכנזים¹³, אבל מרן השלחן ערוך (שם) כתב מפורש: שנים או שלושה בעלי בתים אוכלים במקום אחד, יש אומרים שכל אחד מברך על מנורה שלו, ויש מגמגם בדבר. ונכון לזהר בספק ברכות ולא יברך אלא אחד. והטעם משום שאין לברך על תוספת אורה. ובכל זאת, בחזון עובדיה (שבת א' הלכות הדלקת נרות סעיף כ) כתב, "ראוי" לכבות החשמל לפני הדלקת הנרות, והלשון מורה שהוא רק מהיות טוב, שהרי מדליקים את הנרות מבעוד יום לפני השקיעה, אטו צריך לסגור את התריס או הוילון שלא יהיה תוספת אורה... אלא שכל איסור תוספת אורה הוא בנרות שהודלקו לשם מצוה, כדלהלן.

כבוד שבת ועונג שבת

כב. ישנה שאלה ידועה, למה כיום שיש אור חשמל מדליקים נרות שבת, הרי יש כבר שלום בית? תירוץ אחד, שבטל הטעם לא בטל הדין, ואין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמניין (עדות פ"א מ"ה. מגילה ב. מו"ק ג. גיטין לו. ע"ז לו.). ועוד תירוץ, על פי דברי הגר"ז סלוביץ' (הובא בחידושי הגר"ח סטנסיל סי' יא), וכן הגרש"ז אורבך (שלחן שלמה סי' רסג אות יג, שמירת שבת כהלכתה פמ"ג אות קעא), שבנר שבת יש 'צווי דינים' - שני דינים, שהרי כתב הרמב"ם (פ"ה מהל' שבת ה"ה): מוסדר אדם שולחנו בערב שבת וכו', ויהיה נר דלוק ושלחן ערוך ומטה מוצעת, שכל אלו לכבוד שבת הן. כלומר שחלק מההכנות בערב שבת, להדליק נרות שבת בפמוטים יפים, ויש בזה כבוד שבת. ואילו במקום אחר (פ"ה מהל' שבת ה"א) כתב: ואחד אנשים ואחד נשים חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת. כלומר שיש בזה עונג שבת. ונמצא שגם אם היום אין עונג שבת מהנרות, כי יש תאורה חשמלית, אבל יש כבוד שבת, שגם היום הוא לא בטל. וכן בגמ' שבת (כג.) מבואר שאם הדליק נר חנוכה מבעוד יום, בלילה יכבה ויחזור וידליק, והרמ"א (סי' רסג ס"ד) בשם הטור (שם) בשם ר"ת (תוס' שבת כה: ד"ה חובה) העתיק דין זה לנר שבת וכתב: ואם היה הנר דלוק מבעוד היום גדול - לפני פלג המנחה - יכבנו ויחזור וידליקו לצורך שבת. כדי שיהיה ניכר שמדליק לכבוד שבת. רואים שיש בנר גם כבוד שבת ולא רק עונג שבת, לכן גם היום שיש חשמל, מדליקים נרות שבת, ומטעם זה אפשר להדליקם גם כאשר אור החשמל דלוק.

נרות רשות לפני נר שבת

כג. שימו לב, המקור לכך שלא מברכים על תוספת אורה הוא האור זרוע (ענייני שבת עמ' 71), והוא בעצמו כתב (בח"ב סי' יא, ד"ד ע"ג), מנהג כשר בעיני שמדליקים את כל הנרות בחדרים - נרות של רשות - ולבסוף מדליקים נר שבת לכבוד שבת. והרי הוא כתב שלא מברכים על תוספת אורה? אלא שאת כל הנרות הוא מדליק שלא לכבוד שבת, ולכן כשמדליק את נר שבת לא נחשב שמדליק תוספת אורה, ורק אם מדליק את כל הנרות לכבוד שבת, בזה יש בעיה של תוספת אורה. זו ראייה חזקה. לכן לא צריך שעון שבת, ולא צריך 'נרווים'... אלא ישאירו את החשמל כרגיל, וידליקו נרות יום טוב עם ברכה.

בשם השל"ה, שמכל מקום לא יברכו שנים במנורה אחת שיש לה קנים הרבה - ורק כשיש פיזור של נרות בפינות החדר מברכים על תוספת אורה לרמ"א - ויש מקילים גם בזה, וכתב הפרי מגדים (א"ס"ק טו) שיש לסמוך על זה בנשים עניות שאין להן כי אם מנורה אחת. ע"כ. אבל נשים שלנו ב"ה אינן עניות, וכל שכן אם הולכות לבית מלון... ונמצא שגם לאשכנזים אסור לכמה נשים להדליק במגש אחד, ולכן אחת תוציא את כולן, או שידליקו במקומות שונים.